

Párkányi Csongor¹

Egyház és hírszerzés

Church and intelligence

Absztrakt

A római katolikus – de bizonyos megszorításokkal a többi keresztény – egyházhoz már korai történetétől kezdve hozzátartozik a széles spektrumú hírszerzési jellegű aktivitás. Ez természetesen következik a kialakuló egyházi állam folyamatos, minél szélesebb körben folytatott hitterjesztési igényéből és az operatív megvalósítási tervekből. Utóbbinak kiemelten fontos állomása volt a szerzetesrendek és a központosított egyházi hierarchia kialakítása. Ugyanakkor fontos kihangsúlyozni, hogy ez a fajta szervezet egyben komoly belső elhárítási problémákat okoz az egyházszervezet számára, amelyek kezelése korántsem teljes körű.

Kulcsszavak: Vatikán, vallási hírszerzés, szerzetesrendek, Societas Jesu SJ, a Pápai Állam biztonsági problémái

Abstract

The Roman Catholic Church is using some intelligence resources since the institutionalised age which is also true to the other Christian churches but to a lesser extent due to their absolutely different hierarchy. The demand naturally comes from the church's and the theocratic state's missionary work and also from the operational difficulties. The foundation of the convents and the centralised hierarchy of the church was a huge milestone. On the other hand, it is a must to declare that it also causes many inside security problems which are not completely solved.

Keywords: Vatican, church-intelligence, convents, Societas Jesu SJ, security issues of the Papal State

¹ Nemzeti Közszerzési Egyetem – National University of Public Service, e-mail: parkanyi.csongor@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1507-7364

Bevezetés

Mivel a biztonság szavatolása alapvető állami és nemzeti érdek is, ezért nem szabad meglepődni, hogy nemcsak a nagyobb országok folytatnak ezzel összefüggő tevékenységet, hanem a területileg sokkal kisebb, és első ránézésre jelentéktelenebb országok is, mint amilyen például a Vatikán, korábbi – de gyakran ma is használt – nevén a Pápai Állam.

Ahhoz, hogy ma egy ilyen kis területi kiterjedéssel, de ugyanakkor széleskörűen jelentős politikai és diplomáciai súllyal rendelkező ország a megfelelő információkkal rendelkezzen, ugyanúgy szüksége van az értesülések begyűjtésére, mint akármilyen más nem teokratikus államnak. Így alapjaiban véve az említett célok elérésére nagyon hasonló tevékenységet folytat, mint a nagyobb államok hírszerző szervei,² bár elvitathatatlan, hogy a Vatikán speciális jellegéből fakadóan itt sokkal inkább a HUMINT, illetve az OSINT típusú információgyűjtés dominál.³ Ennél a pontnál meg kell jegyeznünk, hogy hivatalosan csak titkosszolgálatinak tekinthető tevékenységgel foglalkozó vatikáni szervről nincs nyilvánosan elérhető információ és – vélelmezhetően a Vatikán történeti hagyományából ilyen – ma sem létezik. Ugyanakkor több területen működő szervezetükről megalapozottan sejthető az ilyen jellegű tevékenység.

Amikor a Pápai Állam történeti hagyományát nézzük a hírszerzési tevékenységével kapcsolatban, akkor a kora középkori megszilárdulásától egészen napjainkig jelentős és folyamatos változást figyelhetünk meg. A következő bekezdésekben röviden ismertetni kívánom a Pápai Államhoz kapcsolódó olyan szervezeti egységeket, amelyek a rendelkezésre álló információk szerint betölthették a hírszerzés funkcióját.

Egyházi Hírszerzés A Középkorban

Egészen a klasszikus diplomáciai rendszer kialakulásáig a legteljesebb formában⁴ a Pápai Állam rendelkezett az egész ismert világot behálózó kiépített, fenntartott, folyamatosan működtetett, és minden tekintetben jelentős befolyással bíró szervezeti

² A hírszerzés mai fogalmával kapcsolatban a magyar szakirodalomban meghonosodottak tűnő változat helyett, miszerint a „hírszerzés: titkosszolgálati tevékenység egyik alapvető szolgálati ága, amelyek külföldi bizalmas, politikai, gazdasági, technikai, tudományos, katonai híryanagok, adatok, információk tervszerű gyűjtését, elemzését, értékelését végzi nyílt és titkosszolgálati erővel, eszközökkel, módszerekkel” [Szabó József (szerk.): Hadtudományi Lexikon, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995, „Hírszerzés” 558.] sokkal jobbnak tartom az Izsza Jenő által megalkotott definíciónak megfelelő tevékenységet, miszerint „hírszerzés alatt az állam egyik funkcióját értjük, amelyet eminens nemzeti érdekek érvényre juttatása és védelme érdekében, kizárólag erre a feladatra létrehozott, közvetlen kormányzati irányítás alatt működtetett szervezetek, speciális eszközöket és módszereket alkalmazva végeznek, titkos (bizalmas) és nyílt forrású információk beszerzésével”. Izsza Jenő: Nemzetbiztonsági alapismeretek. (A titkosszolgálatok működése), Egyetemi jegyzet, ZMNE Kiadó, Budapest, 2009, 25.

³ Kifejezetten érdekesek a Vatikán jelenlegi hírszerzési gyakorlatai, erről lásd: Ujházi Lóránd: Vatikáni információgyűjtés, információfeldolgozás és tárolás püspökökinevezés esetén, *Szakmai Szemle*, 7 (2011/3) 122–145.; továbbá: Ujházi Lóránd: A vatikáni hírszerző és elhárító rendszer működése. *Felderítő Szemle*, 16 (2017/2) 96–117.

⁴ A kereskedő köztársaságok, mint Velence vagy Genova szintén komoly és széles körű, alapvetően diplomáciai és kereskedelmi típusú kapcsolatokkal rendelkeztek, de általánosságban és időtartamukat tekintve még így is jóval kisebb befolyással bírtak a világtörténelem alakulására, mint a Pápai Állam. Ugyanakkor nem szabad eltagadni, hogy regionális szinten Velence egészen a 19. századig meghatározó és gyakran megkerülhetetlen tényező volt. Lásd: Pilch Jenő: A hírszerzés és kémkedés története I., Kassák Kiadó, Budapest, 1998, 100–101.

rendszerrel. A pápai követek az uralkodói udvarokban, a szerzetesrendek és vezetőik, a prédikátorok, a hittérítők és egyéb egyházi feladatot ellátó utazó személyek együttesen felbecsülhetetlen értékű adattal tudták ellátni a pápát, miközben fő tevékenységként a kereszténység terjesztésén munkálkodtak. Ugyanakkor kétségtelen, hogy ezek a személyek elsődleges feladatuként nem mai értelemben vett „kémtevékenységet” folytattak, de ettől függetlenül és nem mellékes módon ellátták a felderítő, információgyűjtő feladatokat is, gyakran konspiratív eszközök – például rejtjelezés, álruhaviselés – igénybevételével.⁵

A Pápai Állam ezredforduló utáni elsődleges hírigényeit több egymással párhuzamos témakör fedte le. Ezek közül az egyházi állam biztonsága miatt első helyen a Német-római Birodalom felé történő katonai felderítés és a politikai, illetve diplomáciai hírszerzés állt. Ennek kézenfekvő magyarázata a két állam között feszülő évszázados hatalmi harc volt, amelyet a történelmi emlékezet az investitúraháborúk korszaka alatt taglal.⁶ Jellemző módon ez a fajta hírszerzés összekapcsolódott, illetve részben kiegészült az eretnekek felkutatásával, amelyhez szintén szükség volt az információszerzésre. Utóbbi természetesen kétélű fegyver volt, mivel egyrészt megtestesítette a Pápai Állam lelkiismereti kötelezettségét a téves tanítások elleni harcban, másfelől pedig fegyverként vagy nyomásgyakorló eszközként volt alkalmazható a pápai hatalom erősítésére.⁷

Híres és a korszak viszonyaihoz mérten jól dokumentált középkori felderítő és hírszerzési célú⁸ útként értékelhetjük Julianus barát⁹ utazását, amelyen elsődlegesen ugyan a magyar őshazát kereste, de az útjáról készült jelentést¹⁰ mind IV. Béla magyar király, mind a pápa megkapta, amely igen jelentős új értesülésekkel bírt a kazárok helyzetéről és a közeledő Mongol Nagykánságról.¹¹ Julianust követően viszonylag sok hasonló pápai megbízást teljesítő szerzetes kelt útra a Mongol Birodalomba abból a célból, hogy: „[M]egtudjuk az igazságot a tatárok terveiről és szándékáról, és azt a keresztények tudomására hozzuk, nehogy azokat esetleg egy újabb roham ismét kíméletlenül találja. [...] A pápa azzal is megbízott bennünket, hogy nyitott szemmel járjunk, és mindent alaposan megfigyeljünk.”¹²

Az ehhez nagyon hasonló utat megtevők közül a leghíresebb és legfontosabb egy bizonyos Plano Carpini Johannes¹³ névre hallgató ferences szerzetes, pápai legátus volt, aki 1245–1247 között járt Batunál, az Arany Horda kánjánál, illetve utána

⁵ Janusz Piekalkiewicz: A kémkedés világtörténete I., Zrínyi, Budapest, 1997, 104.

⁶ Gergely Jenő: A pápaság története, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982, 114.

⁷ Pilch (1998): i. m. 98.

⁸ Egyszerre volt célja a magyarok megkeresése és a későbbi utak során a mongol katonai potenciál felmérése.

⁹ A 13. század első felében élt magyar származású domonkos szerzetes. Összesen két alkalommal (1235–1236; 1237) kelt útra a magyar őshaza keresésére. Sem születéséről, sem haláláról nincs pontos adatunk.

¹⁰ Julianus első útjáról készült jelentése 1237-ből, Riccardus fráter leiratában. Lásd: A Julianus első útjáról készült jelentés 1237-ből, <http://mek.oszk.hu/06100/06172/html/julianus0011.html> (Letöltve: 2018. 05. 15.)

¹¹ Györffy György: Julianus barát és Napkelet fölfedezése, Neumann, Budapest, 2002. Bevezető tanulmány. <http://mek.oszk.hu/06100/06172/html/> (Letöltve: 2018. 05. 15.)

¹² Piekalkiewicz (1997): i. m. 107.

¹³ Giovanni da Pian del Carpine, 1182–1251 között élt ferences szerzetes, hittérítő, pápai legátus (követ), később rendi tartományfőnök, élete utolsó szakaszában Bar érseke. Ő az első nyugati származású személy, aki megkísérelte krónikába foglalni a mongolok történelmét.

a Mongol Birodalom fővárosában, Karakorumban Gűjük nagykánánál.¹⁴ Hazafelé tartó útján a mongol uralkodótól diplomáciai feladatként egy azonnali behódolásra felszólító levelet kellett eljuttatnia a pápának.¹⁵

Igazán figyelemreméltó megvizsgálni modern hírszerzési és felderítési elméleti szempontból a ferences barát 1247. évi útbeszámolóját, amelyet titkosan, levélként volt kénytelen eljuttatni a francia királynak, mivel a pápa megtiltotta számára, hogy Párizsba utazzon a király és az egyházfő között feszülő politikai-hatalmi ellentétek miatt.

A beszámoló első egysége ismerteti a tatárok országának katonaföldrajzi szempontból fontos fekvését, jellegét és éghajlatát.

Ezt követik az antropológiai és gazdasági jellemzőket bemutató részek: mint a lakosok kinézete, szokásai, hite, gazdagsága, ruházata, étele. A szokásoknál kitér az európai szemnek igen különleges és furcsa elemekre.

Külön egységként ismerteti a mongol törzsek és a kialakult törzsszövetség történetét, egészen a kezdetektől. Kitér a hatalmi viszonyokra, jelentős személyekre, hadjáratokra. Ismerteti a hatalomgyakorlási jellemzőket.

Egy fejezet foglalkozik a hadviselési, harcászati ismeretekkel, a fegyverzettel, a hadrenddel, a foglyokkal szembeni bánásmóddal és az erődítésekkel, illetve az ellenük alkalmazott eljárásokkal.

Az utolsó egységekben konkrét harcászati és erődítési javaslatokat fogalmaz meg azzal kapcsolatban, hogy milyen módon hárítható el a mongolok által jelentett veszély.

Végül külön ismerteti a saját ismeretszerző tapasztalatait és technikáit, továbbá felsorolja az általa használt forrásokat és személyeket, akiktől az ismereteket gyűjtötte. Fontos jellemző, hogy a lehető leghitelesebb információk érdekében – a leírtak alapján – megpróbálkozott a nyilvánvalóan korlátozott forráskritikai eszközök használatával is.¹⁶

Érdeemes összevetni ezt a levelet a klasszikus hírszerzési ciklus elméletével.¹⁷ A jelentésből az szűrhető le, hogy Carpininek biztosan kapnia kellett indulása előtt egy legalább általános hírszerzési igényt, amelyben a kritikus információk gyűjtését kéri a valószínűsített ellenséggel kapcsolatban, de az írás alapján joggal feltételezhetjük, hogy ennél konkrétabb feladatszabással éltek a megbízók. A levélből egyértelműen kiderül, hogy a barát az értesülést nemcsak egyszerűen megszerezte, hanem azokat azonnal „elemző-értékelő munka”¹⁸ keretében elemezte, illetve lehetőségeihez mérten feltárta az ok-okozati összefüggéseket, így alakítva át értékes hírszerzési információvá.¹⁹ Ezt követően a levont következtetéseket alapul véve javaslatokat fogalmazott meg a készülő anyag felhasználhatóságával kapcsolatban, amelyet később tájékoztatóként a(z egyik feltételezett) megbízó elé tárta.

¹⁴ 1206–1248 között élt, Ögödej nagykan elsőszülött fia, a Mongol Birodalom harmadik nagykanja 1246–1248 között.

¹⁵ Klima László: A 13. századi szerzetes utazók és a finnugorok, <http://finnugor.elte.hu/tortenelem/Forrasok/utazok.htm> (Letöltve: 2018. 05. 13.)

¹⁶ Plano Carpiní úti jelentése 1247-ből, <http://mek.oszk.hu/06100/06172/html/julianus0015.html> (Letöltve: 2018. 05. 19.)

¹⁷ Vida Csaba: Létezik-e még hírszerzési ciklus? (Miről szól a hírszerzés?), *Felderítő Szemle*, 12 (2013/1) 43–57.

¹⁸ Kenedli Tamás – Vida Csaba: Elemző-értékelő tevékenység, in: Dobák Imre (szerk.), *A nemzetbiztonság általános elmélete*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 195–196.

¹⁹ Vida Csaba: A nemzetbiztonsági tevékenység szerepe a társadalomban, *Hadtudomány*, 25 (2015/1) 230.

Ezekből kifolyólag összességében arra következtethetünk, hogy a jelentés a kor viszonyainak megfelelően lefedte a Pápai Állam (és az akkori Francia Királyság) teljes érdeklődésre igényt tartó értesülések körét, illetve utólagos ismereteink szerint lényegében megfelelt a szerzetes által tapasztalt valóságnak. Így kijelenthető, hogy Plano Carpini útja és megbízása a rendelkezésre álló adatok alapján megfelel az általános hírszerzéssel kapcsolatos követelményeknek. Sőt ezenfelül a modernebb, Izsa Jenő általi hírszerzési fogalom²⁰ követelményeinek is lényegileg eleget tesz, egyetlen áthidalható kivételtől eltekintve: nem egy külön hírszerzéssel foglalkozó állami szerv kötelékébe tartozó személy végezte az adatgyűjtést és a -feldolgozást. Ezt a tényezőt véleményem szerint nyugodtan kivehetjük a korszak viszonyainak ismeretéből következően: a vizsgált történeti korban nem léteztek dedikáltan és kizárólagosan ezzel foglalkozó állami szervezetek.

Röviden ki kell térni a késő középkor nagy értesülésszerző lehetőségére is: a hivatalos és állandó diplomáciai képviselők létrehozására az egyes uralkodói udvarokban, amelyek egész Európát behálózó megalakítását nem véletlenül pont a Pápai Állam és a Velencei Köztársaság kezdeményezte. Természetesen ezek a követségek is elsődlegesen a kapcsolat folyamatos fenntartása érdekében, de hosszabb távon sokkal inkább a küldő ország hírigényének kielégítésére alakultak meg.²¹ Nem elhanyagolható módon a mai rendszerhez hasonlóan egyedüli lehetőséget nyújtottak a hivatalos szinten történő információszerzésre a – pont a korszakban kialakuló – diplomáciai védettségükből kifolyólag.²² A történelmi adatok alapján ezek a követségek rendszeresen részt vettek a fogadó állam belügyi és külügyi stabilitását meghatározó katonai, gazdasági, politikai események mozgásában, azaz mai értelemben véve operatív akciókból is rendszeresen kivették a részüket.²³

Utóbbit azért szükséges kihangsúlyozni, mert a Pápai Állam a középkor során – különösen az ezredfordulót követően – Európa egyik legnagyobb bevételekkel rendelkező, legnagyobb és legütőképesebb hadseregét fenntartó, jelentős szárazföldi kiterjedéssel bíró világi nagyhatalomként is fontos szerepet játszott a kontinens történelmében, nem csak a napjainkban megszokott, keresztény és humanitárius értékek szószólójaként.²⁴ Világi nagyhatalmi státuszából kifolyólag természetszerű, hogy a Pápai Állam pontosan olyan stratégiai hírigénnyel rendelkezett, mint a többi ország. Nyilvánvalóan élenként érdeklődött a biztonságát befolyásoló információk iránt, de figyelembe kell venni, hogy emellett ugyanúgy felelősséggel tartozott az egyházszervezet fenntartásáért is. Ebből kifolyólag szerepe ebben a tekintetben kettős, amelyet fennállása alatt mindig szem előtt tartott és – a közben bekövetkező változások után is – máig megtartott.

²⁰ Izsa (2009): i. m.

²¹ Piekalkiewicz (1997): i. m. 121.

²² Kis-Benedek József: Az emberi erővel folytatott információszerzés. (HUMINT – Human Intelligence), in: Dobák Imre (szerk.), A nemzetbiztonság általános elmélete, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 153–155.

²³ Molnár Péter: Császárság, pápaság és az itáliai nagypolitika, in: Klaniczay Gábor: Európa ezer éve: a középkor II., Osiris, Budapest, 2005, 67–68.

²⁴ Szántó Konrád: Egyháztörténelem, Jel Kiadó, Budapest, 2014.

Egyházi hírszerzés az újkorban

A nagy földrajzi felfedezések korától kezdve a katolikus egyház rengeteg új missziós területtel gazdagodott, amelyeken természetesen a minél hatékonyabb hittérítést tűzték ki célul egy addig teljesen ismeretlen környezetben. Az első évtizedekben természetesen nem voltak kellőképpen felkészülve, mi több lényegileg teljes ismeret hiánnyal kellett szembenézniük, ezért a misszionáriusok beszámolóit egyházstratégiai értékkel bírtak a Pápai Állam számára. Ezzel párhuzamosan Európában komoly, óriási kihatású belső válsággal is szembe kellett néznie: a reformációval és az azt követő felekezeti háborúkkal.²⁵

Ilyen új típusú kihívás következtében jött létre a Loyolai Szent Ignác által alapított és III. Pál pápa által 1540-ben jóváhagyott *Societas Jesu (SJ)*, azaz a Jézus Társasága, ismertebb nevén a jezsuita rend. A megjelenésük és a korszakban foganatosított reformok együttesen egy teljesen új típusú rendszert hoztak magukkal. Először létrejött egy lényegében katonai jellegű alapon – magukat nem véletlenül nevezve „Krisztus katonáinak” – szerveződő szerzetesrend, amelynek tagjai az akkori világ legképzettebb személyei közé tartoztak,²⁶ másodsor a 16. század végén²⁷ létrejöttek a mai értelemben vett kongregációk, amelyek már speciálisan egy-egy pontosított egyházkormányzati területtel tudtak foglalkozni.²⁸ Ezek a kongregációk pedig a kialakuló Római Kúria alárendeltségében végezték munkájukat.

A Római Kúria létrehozásával létrejött egy olyan intézmény, amely már lényegében át és egybe tudta fogni a katolikus egyházhoz kapcsolódó ügyeket, amelyre ugyan már korábban is voltak törekvések, de kézzelfogható eredmény nélkül. Jellegéből adódóan természetesennek tűnik, hogy ez a szerv vált a beérkező információk fő elemző-értékelő-jévé, illetve egyben a – különleges esetektől eltekintve, amikor a szentatya személyesen máshogy nem rendelkezett – hírigény megfogalmazójává is. Jellemző módon a Kúria különféle teendőit rendszerint a frissen alakult jezsuita rend tagjai látták el, amely egyrészt köszönhető volt a kiemelkedő képzettségüknek is, de legalább ilyen fontos súllyal eshetett latba a csak erre a szerzetesrendre jellemző, úgynevezett „negyedik fogadalom” is. Ehhez kapcsolódóan és egyben következményeként is a Jézus Társasága fennállása alatt a pápai diplomácia egyik legfontosabb irányítójaként és működtetőjeként töltött be jelentős funkciót.²⁹

A „négyfogadalmasok” kiemelt jelentősége abban rejlik, hogy a sok tekintetben elitnek számító jezsuita szerzetesek között is egy szűk, különleges képességekkel megáldott kisebbséget alkotnak. A negyedik fogadalmat az általános szerzetesi fogadalmak

²⁵ Gárdonyi Máté: Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe, Jel Kiadó, Budapest, 2012.

²⁶ Ez szükségesszerű volt, mivel a protestáns prédikátorokkal csak így volt lehetőségük érdemben szembeszállni, és visszaszabítani a híveket a katolikus táborba jól képzett szónokokkal.

²⁷ 1588-02-11 – SS Sixtus V – Constitutio 'Immensa Aeterni', Lásd: www.documentacatholicaomnia.eu/01p/1588-02-11,_SS_Sixtus_V,_Constitutio_'Immensa_Aeterni',_LT.pdf (Letöltve: 2017. 05. 16.)

²⁸ A középkor folyamán kialakultak a kisebb-nagyobb egyházi témájú területek vezetéséből a dikasztériumok, amelyek a pápa döntéseit segítették. Mivel nem tudtak minden lényeges területtel foglalkozni, ezért a bíborosok különböző csoportjait bízták meg az egyes részterületek intézésével, amelyekből így létrejöttek a kongregációk. Utóbbiak később a végrehajtó szerepet is átvették. A szervezési alapjuk lényegében a mai napig hasonlóan működik. Lásd: Római Kúria, Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/R/r%C3%B3mai%20k%C3%BAria.html> (Letöltve: 2018. 12. 17.)

²⁹ William V. Bangert: A jezsuiták története, Osiris-JTMR, Budapest, 2002, 27–28.

(szegénység, tisztaság, engedelmesség) után letevő jezsuita arra tesz ígéretet ünnepélyes keretek között, hogy a pápa személye felé teljes engedelmisséget fog tanúsítani minden körülmények között. Ez gyakorlatilag azzal járt, hogy akármilyen nem hitbe és erkölcsi parancsba nem ütköző kérést fogalmazott meg a szentatya feléjük, akkor azt teljesítették akár saját költségükön, az életük kockáztatása árán is.³⁰ Ennek a fajta engedelmisségnek kiemelt szerepe volt például a nehezen megközelíthető területek, gyarmatok hittérítése szempontjából, elég a dél-amerikai mintára működő jezsuita telepekre vagy a Japánban történt térítési kudarcukra gondolni.³¹

Ennek a különleges fogadalomnak és a szerzetesrenden belül már az alapításkor alapszabályként megfogalmazott szigorú ellenőrzési rendszernek, továbbá a feljebbvaló felé történő folyamatos és teljesen őszinte beszámolási kötelezettség következtében, igen befolyásos renddé váltak az egyházon belül.³² A Jézus Társasága római központja pedig szorgalmasan gyűjtötte – és teszi ezt ma is – az összes tagjáról szóló anyagait, a különböző beszámolóikat, és a fontosabb ügyekről folyamatosan tájékoztatták a pápát. Teheti ezt a nyílt adatgyűjtést és adattárolást azért is, mert a rend belső ügyeiben – a többi szerzetesrendtől eltérően – a generális a feltétlen engedelmissége következtében szabad kezet kapott a pápától. Utóbbi azt is magában rejti, hogy még maga a katolikus egyház feje is csak akkor lát rá a jezsuiták ügyeire, ha a rendfőnök a valóságnak megfelelően tájékoztatja őt, ami ebben a formában mindenképpen érdekes és egyedi eset a végletekig hierarchikus egyházszervezetben.

A Jézus Társasága titkos, zárt rendszere miatt mindig is foglalkoztatta a kívülállók fantáziáját és számtalan jezsuitaellenes, illetve őket éltető mű jelent meg, amelyek egyértelműen rámutatnak arra, hogy a jezsuiták és különösen a négyfogadalmasok egy olyan jól képzett, pápához feltétlenül hűséges „alakulat”, amelyet a szentatya nyilvánvalóan ki is használ.³³ Ebben ugyan rövid hiátust jelentett a jezsuita rend 1773–1814 közötti feloszlata, de az újraengedélyezésük utáni időszakban nem történt jelentős módosulás a korábbi rendszerhez képest. Ennek köszönhetően a rend viszonylag hamar visszaszerezte korábbi befolyását.

Természetesen nemcsak jezsuiták folytattak információszerző tevékenységet, hanem a többi szerzetesrend is eljuttatta az értesüléseit a pápához, de hozzájuk mérhető információs hatalommal egyik rend sem rendelkezett. Részleges kivételnél a ferences szerzetesek tekinthetők, akik a keresztes hadjáratok alatt telepedtek le a Szentföldön 1217-ben és lényegében megszakítás nélkül mind a mai napig a Közel-Keleten tartózkodnak.³⁴ Ennek köszönhetően a térséggel kapcsolatosan a múltban természetszerűleg, és vélhetően napjainkban is az egyik legfontosabb hírszerzési lehetőségét adják a katolikus egyháznak ebben a kiemelt szerepet játszó, az egyház számára is kulcsfontosságú válságzónában.

³⁰ Nagy Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Universum, Szeged, 1990, 66.

³¹ John W. O'Malley: *A jezsuiták története*. Loyolai Szent Ignációl napjainkig, JTMR–Jezsuita Kiadó, Budapest, 2015, 62–72.

³² Rác Zoltán: *Jezsuiták tegnap és ma*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1974.

³³ A mai helyzet többek között azért is különleges, mert a jelenlegi pápa, Ferenc, egy – hivatala miatt felmentett – jezsuita, amire korábban még nem volt példa.

³⁴ Franciscans in Middle East Inspired by Pope, Foundation Leader Says, Franciscan Foundation for the Holy Land, www.ffhl.org/franciscans-in-middle-east-inspired-by-pope-foundation-leader-says/ (Letöltve: 2018. 12. 19.)

A szerzetesrendeken túl jelentős és széles körű tájékoztatási bázist jelentett a korszakban kiszámíthatóvá tett püspöki *ad limina* látogatások sora.³⁵ Az első ismeretlen előírt, és rendszeresen változó sűrűségben megszabott római vizitációs püspöki kötelezettséget 743-ban határozták meg. Ennek jelentősége a középkor során tovább nőtt, mivel a püspökök kinevezését a pápa végezte, aki így lényegében hűbéruruk lett. Ennek következtében mint feljebbvalójuk, rendszeres beszámolót kérhetett. Nagy változást hozott az V. Sixtus pápa által 1585-ben bevezetett apostoli Alkotmány, amelyben ünnepélyesen kötelezi a püspököket az *ad limina apostolorum* látogatásokra. Ez azt jelentette, hogy minden püspöknek egyszer el kellett látogatnia Rómában Szent Péter és Szent Pál apostolok sírjához, illetve személyesen be kellett számolniuk a szentatyának és a megalakulása után a Római Kúria hivatalainak egyházmegyéjük helyzetéről, amelyet utóbb írásban is elkészítettek. Ezen túlmenően a főpapok ekkor kaphattak különböző utasításokat a pápától és az egyes kongregációktól is.³⁶ Nem szabad elfelejteni, hogy a középkori püspökök földesúrként is jelentős területek és pénzek fölött diszponáltak, így a tőlük kapott információk messze nem csak a hitéleti kérdésekre terjedtek ki. Az *ad limina* látogatások rendszere a mai napig hasonlóan él tovább, azzal a különbséggel, hogy jelenleg a püspököknek minden ötödik évben kell ezt megtenniük a Vatikánban.

Összefoglalás

A röviden ismertetett rendszer – miszerint a Pápai Állam a katolikus klérus meghatározott rétegein és a kiküldött követein, hírhozóin keresztül folyamatosan komoly ismeretek birtokában volt. Ezzel a korabeli politika jelentős hatalmaként határozta meg a történelmi eseményeket. A Pápai Állam hírigénye mindenre kiterjedt, mivel egyszerre érdekelte a diplomáciai, gazdasági és politikai terület, de ugyanakkor szüksége volt a klasszikus katonai felderítési információkra a középkorban gyakori háborúi miatt. Továbbá és egyházi szempontból elsődlegesen, el kell kellett látnia a hívek lelki gondozásához szükséges feladatát, amelyhez a szervezetben belüli információk megszerzése és összegyűjtése is elengedhetetlen volt. Ezeket az információkat az egyházi szervezet hierarchikus struktúráján és a pápához való közvetlen becsatolásán, illetve a szerzetesrendeken és a diplomáciai testületein keresztül próbálta megszerezni. Az említett szerzetesrendek közül a középkorban a ferencesek, illetve néhány esetben a domonkosok, míg az újkorban elsősorban a jezsuiták emelkedtek ki a hírszerzői tevékenységben. Ez az állapota ebben a formában az olasz egyesülési mozgalmakig maradt meg, mivel a kialakuló Olasz Királyság 1871-re megfosztotta a Pápai Államot minden területétől a szűken vett Szent Péter tér és szűk környezetét, azaz a későbbi Vatikánváros területét nem számítva.

³⁵ Ad limina látogatás, Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/A/ad%20limina%20%C3%A1togat%C3%A1s.html> (Letöltve: 2018. 12. 19.)

³⁶ Kenéz Éva: Ad limina apostolorum látogatás, *Új Hajtás*, 4 (1999/3) http://ujhajas.net.ua/new/index.php?option=com_content&view=article&id=1129:ad-limina-apostolorum-latogatas&catid=68:1999-3-szam-iv-evfolyam (Letöltve: 2018. 05. 19.)

A 19. század végétől, különösen a XIII. Leó pápa által kiadott *Rerum novarum* kezdetű enciklikát követően a katolikus egyház elsősorban már semmiképpen sem világi nagyhatalomként tekint magára, hanem a keresztény hit őrzőjeként, és a világ problémáira nyitott, erkölcsi iránymutatóként. Később a második vatikáni zsinatot követően kiadott *Gaudium et spes* kezdetű zsinati határozat ténylegesen meg is fogalmazza ezt és meghatározza az ezzel összefüggő társadalmi szerepvállalás irányvonalait. Ezekről függetlenül az 1929-es konkordátumot követően a kialakult új egyházi állam biztonságát fenn kellett, és kell a mai napig tartania, így létre kellett hoznia erre a feladatra (is) alkalmas intézményeket, szervezeteket, amelyeket a lehetőségei szerint meg is tett.³⁷ Fontos változás az is az 1871 előtti állapothoz képest, hogy egyrészt a katonai vereségek miatt, másrészt az egyház és az egyházi állam szerepének újragondolása következtében a Pápai Állam/Vatikán már nem tart igényt katonai célú felderítési információkra saját stratégiai céljai eléréséhez, mivel a hadseregét a pápa személyes testőrségét leszámítva leszerelték. Ebből kifolyólag a Vatikán hírigényei ettől kezdve általánosságban a hírszerzési információk témakörébe tartoznak.

Ugyan egyes laikusok számára a keresztény egyházi állam hírszerzőképessége és szervei elsősre furcsának hathatnak, azonban a Vatikán múltbeli és jelenlegi információgyűjtő képessége, a diplomáciai kapcsolatain és a világ nagy részét behálózó különböző szervezetei révén továbbra is igen figyelemreméltó, és természetesen következik az egyházi feladatainak ellátása miatti, továbbá saját biztonsága megvédése iránti igényből.

Felhasznált irodalom

- 1588-02-11 – SS Sixtus V – Constitutio – 'Immensa Aeterni', Lásd: www.documentacatholicaomnia.eu/01p/1588-02-11,_SS_Sixtus_V,_Constitutio_'Immensa_Aeterni',_LT.pdf (Letöltve: 2017. 05. 16.)
- Ad limina látogatás, Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/A/ad%20limina%20%C3%A1togat%C3%A1s.html> (Letöltve: 2018. 12. 19.)
- Bangert, William V.: A jezsuiták története, Osiris–JTMR, Budapest, 2002.
- Franciscans in Middle East Inspired by Pope, Foundation Leader Says, Franciscan Foundation for the Holy Land, www.ffhl.org/franciscans-in-middle-east-inspired-by-pope-foundation-leader-says/ (Letöltve: 2018. 12. 19.)
- Gárdonyi Máté: Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe, Jel Kiadó, Budapest, 2012.
- Gergely Jenő: A pápaság története, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Gyórfy György: Julianus barát és Napkelet fölfedezése, Neumann, Budapest, 2002, <http://mek.oszk.hu/06100/06172/html/> (Letöltve: 2018. 05. 15.)
- Izsa Jenő: Nemzetbiztonsági alapismeretek. (A titkosszolgálatok működése), Egyetemi jegyzet, ZMNE Kiadó, Budapest, 2009.
- A Julianus első útjáról készült jelentés 1237-ből, <http://mek.oszk.hu/06100/06172/html/julianus0011.html> (Letöltve: 2018. 05. 15.)

³⁷ Erről bővebben lásd: Ujházi Lóránd: A vatikáni hírszerző és elhárító rendszer működése. *Felderítő Szemle*, 16 (2017/2) 96–117.

- Kenedli Tamás – Vida Csaba: Elemző-értékelő tevékenység, in: Dobák Imre (szerk.), *A nemzetbiztonság általános elmélete*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 195–196.
- Kenéž Éva: Ad liminia apostolorum látogatás, *Új Hajtás*, 4 (1999/3) http://ujhajtás.net.ua/new/index.php?option=com_content&view=article&id=1129:ad-limina-apostolorum-latogatas&catid=68:1999-3-szam-iv-evfolyam (Letöltve: 2018. 05. 19.)
- Kis-Benedek József: Az emberi erővel folytatott információszerezés. (HUMINT – Human Intelligence), in: Dobák Imre (szerk.), *A nemzetbiztonság általános elmélete*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 154–161.
- Klima László: A 13. századi szerzetes utazók és a finnugorok, <http://finnugor.elte.hu/tortenelem/Forrasok/utazok.htm> (Letöltve: 2018. 05. 13.)
- Molnár Péter: Császárság, pápaság és az itáliai nagypolitika, in: Klaniczay Gábor: *Európa ezer éve: a középkor II.*, Osiris, Budapest, 2005.
- Nagy Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Universum, Szeged, 1990.
- O'Malley, John W.: *A jezsuiták története. Loyolai Szent Ignációl napjainkig*, JTMR–Jezsuita Kiadó, Budapest, 2015.
- Piekalkiewicz, Janusz: *A kémkedés világtörténete I–II.*, Zrínyi, Budapest, 1997.
- Pilch Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története. I.*, Kassák Kiadó, Budapest, 1998.
- Plano Carpini úti jelentése 1247-ből, <http://mek.oszk.hu/06100/06172/html/julianus0015.html> (Letöltve: 2018. 05. 19.)
- Rácz Zoltán: *Jezsuiták tegnap és ma*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1974.
- Római Kúria, Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/R/r%C3%B3mai%20k%C3%BAria.html> (Letöltve: 2018. 12. 17.)
- Szabó József (szerk.): *Hadtudományi Lexikon*, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.
- Szántó Konrád: *Egyháztörténelem*, Jel Kiadó, Budapest, 2014.
- Ujházi Lóránd: A vatikáni hírszerző és elhárító rendszer működése, *Felderítő Szemle*, 16 (2017/2) 96–117.
- Ujházi Lóránd: Vatikáni információgyűjtés, információfeldolgozás és tárolás püspök-kinevezés esetén. *Szakmai Szemle*, 7 (2011/3) 122–145.
- Vida Csaba: A nemzetbiztonsági tevékenység szerepe a társadalomban, *Hadtudomány*, 25 (2015/1) 221–234. DOI: <http://dx.doi.org/10.17047/HADTUD.2015.25.E.221>
- Vida Csaba: Létezik-e még hírszerzési ciklus? (Miről szól a hírszerzés?), *Felderítő Szemle*, 12 (2013/1) 43–57.